

Milica M. Jelić¹

Filozofski fakultet Nikšić

Danila Bojovića bb 1981

Uloga školskog pedagoga u realizaciji programa profesionalne orijentacije u osnovnoj školi

Rezime: U radu su prikazani rezultati nastali u okviru proučavanja programa profesionalne orijentacije u osnovnoj školi. Početno interesovanje za ovu temu nastalo je na osnovu saznanja da je danas evidentan disbalans između učeničkog izbora srednjih škola i realnih potreba tržišta rada. Činjenica je da u Crnoj Gori nemamo odgovarajuću upisnu politiku, te dolazi do produkcije kadra koji je suficitaran. U cilju ispitivanja uloge pedagoga u realizaciji programa profesionalne orijentacije, kao značajne pretpostavke za prevazilaženje pomenutog disbalansa, ispitali smo 50 pedagoga iz Crne Gore. Pored toga, istraživanjem smo obuhvatili i 50 odjeljenskih starješina koji rade u osnovnim školama sa pomenutog područja. Dobijeni rezultati predstavljaju kvalitativne i kvantitativne pokazatelje. Nalazi našeg istraživanja govore u prilog tome da u osnovnim školama u Crnoj Gori postoje planovi i programi profesionalne orijentacije i da je glavni nosilac aktivnosti procesa profesionalne orijentacije pedagog. On prilikom realizacije programa najčešće se saraduje sa Zavodom za zapošljavanje i roditeljima učenika, pri čemu koristi različite oblike i metode rada. U radu su navedene preporuke, ali i pitanja nastala usled proučavanja ovog problema koja mogu biti značajna osnova za dalja istraživanja iz ove oblasti.

Ključne riječi: *Profesionalna orijentacija, osnovna škola, plan i program rada, školski pedagog.*

Abstract: In this paper we presented the results which we got during examining the vocational orientation programme for students of elementary school. Initial interest for this topic is based upon the fact that today we have imbalance between the student's choice and the real needs of the labor market. In Montenegro there is no corresponding enrollment policy, so there is

¹ milicak@ac.me

a production of staff that is surplus. We examine the role of teachers in the implementation of vocational orientation programme, which is important assumption for overcoming mentioned misbalance. We examined 50 primary school teachers from Montenegro. In addition, our research included 50 homeroom teachers who worked in primary schools in Montenegro. Our results have qualitative and quantitative indicators. It has been found that there are plans and programmes of vocational orientation in primary schools in Montenegro. The most important actor of this process is pedagogue. In implementation of this process he usually cooperates with Department for Employment and students' parents. This programme is usually implemented through different forms and methods of work. This paper provides the recommendations, but also issues which are caused by this research, which can be a significant basis for further research in this area.

***Key words:** vocational orientation, primary school, plan and programme of work, homeroom teacher.*

Uvod

Profesionalna orijentacija u osnovnoj školi se zasniva na pružanju pomoći mladima prilikom donošenja odluke o izboru daljeg obrazovanja, profesije i rješavanju drugih pitanja u vezi sa karijerom. Izbor srednje škole na neki način predstavlja, prvi važan korak u životu djeteta. Samim tim, nameće se zahtjev da izbor škole bude dugotrajan proces, a ne nepromišljena i brzopleta odluka. Jer, ukoliko se pogriješi, potrebno je mnogo truda i energije za ispravljanje pogrešne odluke.

Ona predstavlja važan segment rada u osnovnoj školi, ali nažalost, u većini slučajeva mladi nijesu dovoljno informisani, ne znaju kakva su određena zanimanja i na njihov izbor utiču brojni drugi faktori, kao što je «popularnost» određenih zanimanja, želja za zanimanjima koja donose veliku novčanu dobit, uticaj vršnjaka (Hirschi i sar., 2011) ili roditelja (Jakelić, 1983) i slično.

Profesionalna orijentacija danas predstavlja specifičan dio obrazovnog procesa, a sam izbor zanimanja nije ni malo jednostavan (Hoekstra, 2011). U osnovnim školama ona ne smije biti proces koji će djeci nametnuti izbor profesije, već treba da predstavlja pomoćni stupanj koji će djeci pomoći prilikom donošenja pravilne odluke i uticati na to da se na pravi način napravi sinteza želja, potreba, mogućnosti i sposobnosti djece, sa realnim životnim prilikama i potrebama koje su zastupljene na tržištu rada.

„Od izbora zanimanja zavisi, u velikoj mjeri, uspjeh i sreća u životu čovjeka. Poziv oblikuje osobine ličnosti, daje smisao i vrijednost životu, određuje naše stavove, shvatanja i način mišljenja” (Vasić, 1955:9). Uzimajući u obzir podatak da čovjek na radnom mjestu provede skoro trećinu svog života, ne možemo zanemariti ni stav da su i uspjeh i sreća u životu čovjeka uslovljeni pravilnim izborom zanimanja.

Sistem rada u savremenom društvu je veoma komplikovan. Broj zanimanja koje danas imamo prelazi 21000. Zanimanje duboko i dugotrajno prožima cjelokupan čovjekov život. Značaj pravilnog izbora zanimanja, izbor u skladu sa sposobnostima, interesovanjima i drugim svojstvima ličnosti, kao i potrebama društva, očigledan je i predstavlja jedan od najvažnijih događaja ljudskog života, jer se ovim izborom ne određuje samo profesionalna karijera, već i sam život dobija određeni smisao i značaj. Rad predstavlja osnovnu svrhu čovječjeg života, pa se samim tim vidi koliki je značaj adekvatnog izbora zanimanja.

Profesionalna orijentacija predstavlja važan segment ukupnog vaspitno-obrazovnog rada škole, značajno utiče na formiranje pozitivnog odnosa prema radnoj kulturi koji se ostvaruje direktno i indirektno. Međutim, neophodno je ove aktivnosti proširiti i van okvira škole. Saradnja porodice i škole bitno utiče na vrednovanje obrazovanja od strane učenika. Društvo učenika i njegovi vršnjaci mogu predstavljati presudan faktor prilikom izbora profesije (Spasenović, 2008), jer neki mladi ljudi često podliježu sugestijama vršnjaka, i spremni su da podrede svoje želje i interese društvu vršnjaka u kome se nalaze. Donošenje odluke treba usmjeriti i voditi računa o tome kakve su perspektive zanimanja koje mlada osoba želi da izabere, kao i kakve su mogućnosti zapošljavanja sa željenim, izabranim zanimanjem. Stoga, neophodno je da se profesionalna orijentacija obavi što temeljnije i obuhvatnije (Krulanović, 2011). Glavni akteri ovog procesa u osnovnoj školi pored učenika su školski pedagog i odjeljski starješina, koji treba da pomognu učeniku da napravi pravi izbor.

Moderna profesionalna orijentacija se zasniva na koncepciji po kojoj izbor zanimanja i radnog mjesta nije jednokratni akt, već proces koji se sastoji od niza izbora i donošenja značajnih odluka za čovjekov profesionalni razvoj, pri čemu je sam čovjek taj koji donosi odluke (Tarbuk, 1978). Dakle, čovjek mora svjesno i aktivno da učestvuje u procesu profesionalnog orijentisanja, a pedagog je taj koji treba da mu pomaže i usmjerava ga prilikom tog procesa.

Na realizaciju i razvoj profesionalne orijentacije utiču i brojne društveno-političke promjene koje nastaju, aktuelna ekonomska situacija zemlje, visok stepen nezaposlenosti, kao i ograničene

možnosti zapošljavanja. Zbog svega toga, ovaj proces se ne može ograničiti samo na interakciju ličnih i društvenih faktora, niti kompromisa među njima, već je diktiran potrebama i uslovima društva.

Savremeni pristupi profesionalnoj orijentaciji ističu da je jedan od osnovnih ciljeva priprema i osposobljavanje pojedinca da se snalazi i u neizvjesnim uslovima budućnosti i da nalazi rješenja koja će, u najvećoj mogućoj mjeri, zadovoljiti njegove potrebe i potrebe društva (Polović, 1996). Oni prevazilaze tradicionalni ekspertski model savjetovanja i pojedinca vide kao odgovornog, samostalnog nosioca svoje odluke.

U Crnoj Gori se proces profesionalne orijentacije realizuje kroz brojne aktivnosti u osnovnoj i srednjoj školi, aktivnosti koje realizuje CIPS (Centar za informisanje i profesionalno savjetovanje), kao i djelatnosti Zavoda za zapošljavanje u domenu profesionalne orijentacije.

U osnovnoj školi profesionalna orijentacija se realizuje kroz razrednu nastavu, redovnu nastavu i izbornu, dodatnu, dopunsku nastavu, slobodne aktivnosti i druge oblike nastave – pogodne za potpuniju obradu određenih sadržaja profesionalne orijentacije za koje u redovnoj nastavi nije bilo dovoljno prostora (Polović, 1996). Kasnije je ovaj proces potrebno nadograditi i upotpuniti kroz aktivnosti koje se realizuju od strane aktera vaspitno-obrazovnog rada u srednjoj školi.

Najširi okvir kojim se može direktno i indirektno odrediti profesionalni razvoj i napredak pojedinca predstavlja ekonomsko-društveni sistem. Ukupnost društveno-ekonomskih uslova i odnosa u određenom društvu umnogome utiču na mogućnost izbora posla, osposobljavanja, zaposlenja i napredovanja određenog člana tog društva.

Profesionalno ponašanje i izbor zanimanja zavisi od velikog broja faktora, između ostalih u njih spadaju: individualne sposobnosti, interesi i motivacija učenika, psiho-fizičke sposobnosti učenika (Joubert, 1980), sistemi vrijednosti svakog učenika, popularnost određenih zanimanja, porodica, škola, vršnjaci, kao i „želje” ili potrebe društvene zajednice u kojoj pojedinac živi i koje značajno utiču na izbor buduće profesije (Ferreira, 2007). Jan Makarovič (1966:55) ističe da: „za uspeh u zanimanju nije presudna samo ova ili ona karakteristika ličnosti, kao, na primer, pamćenje likova ili spretnost prstiju, već celokupna konfiguracija onih karakteristika koje čine njegovu ličnost kao bio-psiho-socijalnu celinu”. Sve ove determinante će manje ili više oblikovati proces izbora zanimanja kod svakog čovjeka.

Cilj profesionalne orijentacije u školi je organizovan pristup osposobljavanju mladih za samostalan izbor budućeg zanimanja (poziva) u kome imaju najviše izgleda za uspjeh (Lucas i sar.

2012). Osnovni ciljevi profesionalne orijentacije se mogu definisati i kao: *pružanje pomoći pojedincu da formira cjelovitiju i realniju sliku o sebi*, da objektivnije sagleda svoje mjesto i ulogu u svijetu rada, da racionalno planira i ostvaruje svoj profesionalni razvoj stvaralačkim angažovanjem u procesu obrazovanja i rada; *usklađivanje individualnih i društvenih potreba i interesa* u odnosima čovjek- obrazovanje-rad; *osposobljavanje pojedinaca da se prilagođavaju promjenama sredine*, odnosno zahtjevima zanimanja i rada, društvenog razvoja i individualnih promjena i da na osnovu takvih saznanja planiraju i realizuju svoje ciljeve (Polović, 1996). Oni se mogu ostvariti samo stalnim praćenjem i organizovanjem pomoći pojedincu prilikom izbora zanimanja i rada. To se ostvaruje:

1. profesionalnim informisanjem
2. profesionalnim savjetovanjem (Perdix i sar. 2012) (individualno i grupno)
3. stručnim obrazovanjem
4. zapošljavanjem
5. pružanjem pomoći u prilagođavanju na radnom mjestu.

Tomislav Đurić (1996:48) ističe da: „kandidat, koji je dobro informisan o zanimanjima i školama, ima veće mogućnosti da poveže te informacije o sebi, da bolje proceni sebe i izabere povoljniju alternativu pri donošenju odluke o izboru zanimanja i škole”. Procesu izbora zanimanja treba pristupiti temeljno i višestrano, uz međusobnu interakciju svih onih koji utiču na njega.

Konkretno oblikovanje profesionalnih namjera, tj. planova i priprema za njihovu realizaciju se ostvaruje kroz posebne oblike rada u ovoj oblasti. Njih možemo klasifikovati u nekoliko grupa: predavanje, razgovor, film, radio, televizija, izložbe, samostalni rad učenika, posjeta preduzećima, anketa i tako dalje (Nazimov, 1974). Zatim to mogu biti intervjui, različiti testovi sposobnosti, slobodni sastavi na temu različitih zanimanja, štampani tekstovi-plakati, leci, bilteni, časopisi, brošure, monografije, knjige i slično.

Kao što smo već istakli, pedagog predstavlja nosioca ovog procesa u školi. U ovoj oblasti školski pedagog koordinira i organizuje aktivnosti, učestvuje u izradi plana i programa, anketira učenike u vezi sa profesionalnim interesovanjima, otkriva sklonosti učenika, usmjerenosti ličnosti, profesionalnih težnji, saraduje sa ustanovama za profesionalnu orijentaciju i dalje prati učenike poslije prijemnih ispita na srednjim školama i fakultetima (Trnavac, 1996). Da bi se na pravi način realizovali i ostvarili ciljevi profesionalne orijentacije, neophodno je da:

- pedagog bude u dovoljnoj mjeri informisan o sadržajima profesionalnog informisanja i savjetovanja;
- u školi postoji program profesionalne orijentacije, koji je zasnovan na realnim mogućnostima škole, poznavanju svih aktera (roditelji, škola, stručne službe, kao i sam učenik) i determinanti koji doprinose njegovom ostvarenju;
- pedagog prati promjene koje nastaju u području profesionalnog informisanja i savjetovanja. Treba da uočava novine, i da mijenja tok procesa u skladu sa njima, uz predviđanje i uklanjanje prepreka na koje može da naiđe;
- se neposredno poznaje učenik kome je namijenjen proces profesionalne orijentacije. Zbog toga treba dugoročno prikupljati materijale o učeniku, sa što više izvora informacija. Prava slika o učeniku će pomoći i nastavnicima u pravilnom procjenjivanju postignuća učenika, ali u velikoj mjeri i pravilnom donošenju odluke o budućem profesionalnom izboru (Jurić, 2004).

Školski pedagog u domenu profesionalne orijentacije ima zahtjevnu i složenu ulogu, te je neophodno da saraduje i djeluje u interakciji sa ostalim učesnicima ovog procesa.

Na proces profesionalnog informisanja u školi pedagog može da utiče posredno i neposredno. Uz pomoć nastavnika on radi na povezivanju nastavne materije sa područjem rada, zanimanjima i razvojem učenika. Nastava u tom segmentu još nije dovoljno iskorišćena.

Proces povezivanja nastave sa profesionalnim informisanjem pokušava se poboljšati pomoću dodatnog i dopunskog rada, gdje se sa učenicima može raditi individualno ili u grupama, zatim tokom vanškolskih i vannastavnih aktivnosti (Brančić, 1965). Pedagog u procesu profesionalnog orijentisanja pomaže pri isticanju karakteristika i važnosti nekih zanimanja, kao i područja rada. Za mlađe uzraste se u ovom svijetlu preporučuje igranje igara u kojima se pojavljuju profesionalne uloge. Djeca tada mogu da prate, analiziraju, diskutuju i donose zaključke o određenima zanimanjima.

U procesu profesionalne orijentacije, jako je bitan i odjeljski starješina. „Odeljski strajješina je pedagoški, organizacioni i administrativni rukovodilac odeljenja” (Trnavac, Đorđević, 2007). Njegova prvobitna uloga je da svoje učenike pravilno i pozitivno usmjerava kao stvaralačke ličnosti, da im pomogne u otkrivanju sazajnih i društvenih horizonata i da u zajednici sa ostalim organima u školi, formira naučni pogled na svijet, svijet obrazovanja, zanimanja i rada. Odjeljski starješina održava i posebne časove, koji su strukturirani i pedagoško-psihološko-sociološki zasnovani, organizuje dodatne sadržaje iz oblasti profesionalnog razvoja, prati naučnu i stručnu

literaturu sa područja naučnog proučavanja profesionalne orijentacije, a takođe i izgrađuje svoju ličnost u smislu poznavanja opšte, dječje i adolescentske psihologije. On pomaže učenicima da izgrade pojam o sebi, da povežu teoriju i praksu da bi u pravom smislu osjetili i razumjeli profesionalnu orijentaciju (Milić, 1996). U okviru svojih aktivnosti u školi saraduje sa roditeljima, sa članovima pedagoško-psihološke službe u školi (školski pedagog, školski psiholog, defektolog i drugi), sa predmetnim nastavnicima, rukovodiocem škole, i sa svima onima koji direktno ili indirektno učestvuju i pokazuju interesovanje za vaspitanje i obrazovanje adolescenata. U okviru plana i programa rada odjeljenskog starješine bi trebalo da postoji poseban dio koji se odnosi na profesionalnu orijentaciju učenika. U okvirima tog plana često se nalaze i različita mikro istraživanja o učenicima svoga odjeljenja u vezi sa izborom zanimanja.

Metodologija istraživanja

Cilj i zadaci istraživanja:

Istraživanje je imalo za cilj da utvrdi: način realizacije programa profesionalne orijentacije u osnovnoj školi i ulogu pedagoga u tom programu.

Cilj smo konkretizovali kroz sljedeće zadatke:

- 1) Utvrditi da li postoji program profesionalne orijentacije u osnovnim školama;
- 2) Ustanoviti stepen saradnje školskog pedagoga sa nastavnicima i odjeljenskim starješinama prilikom realizacije programa profesionalne orijentacije;
- 3) Utvrditi koji su oblici rada zastupljeni i na koji način pedagog realizuje program profesionalne orijentacije u osnovnoj školi;
- 4) Ustanoviti na koje probleme se nailazi prilikom realizacije programa profesionalne orijentacije u osnovnoj školi.

Hipoteze istraživanja:

Glavna hipoteza glasi: *pretpostavlja se da je program profesionalne orijentacije u osnovnoj školi detaljno planiran i da je pedagog glavni nosilac ovih aktivnosti.*

Pored ove osnovne hipoteze, prethodno definisani istraživački zadaci zahtjevaju postavljanje sljedećih sporednih hipoteza:

- *Pretpostavlja se da u osnovnim školama postoje programi profesionalne orijentacije;*
- *Pretpostavlja se da se prilikom realizacije programa profesionalne orijentacije ostvaruje potrebna saradnja između školskog pedagoga, nastavnika i odjeljenskih starješina;*
- *Pretpostavlja se da se u osnovnim školama program profesionalne orijentacije realizuje kroz veliki broj aktivnosti;*
- *Pretpostavlja se da prilikom realizacije programa profesionalne orijentacije nailazi na brojne probleme.*

Uzorak istraživanja

U istraživanju je učestvovalo 50 pedagoga i 50 odjeljenskih starješina koji rade u osnovnim školama u Crnoj Gori.

Metode, tehnike, instrumenti istraživanja i statistička obrada podataka

Istraživanje smo sproveli koristeći *deskriptivnu* metodu koja se najčešće primjenjuje u proučavanju pedagoške prakse. Pomoću nje smo pokušali utvrditi postojeće stanje, odnosno ulogu školskog pedagoga u realizaciji programa profesionalne orijentacije u osnovnoj školi.

Primjena ove metode, podrazumijevala je organizaciju *anketiranja* kao najprihvatljivije tehnike i izradu anketnog upitnika kao osnovnog istraživačkog instrumenta. Anketni upitnici (za pedagoge i odjeljenske starješine) su posebno konstruisani za potrebe ovog istraživanja i sastoje se od 17 pitanja. Pitanja su zatvorenog tipa (u kojima dominiraju odgovori višestrukog izbora) i otvorenog tipa (gdje se traže odgovori i mišljenja ispitanika).

Dobijeni rezultati su iskazani kombinacijom kvantitativne i kvalitativne analize. Obradi podataka smo pristupili nakon označavanja odgovora ispitanika koje smo zatim unijeli u tabele i grafikone. Tokom označavanja odgovora anketiranih koristili smo procenite kao pokazatelje strukture neke pojave. U drugom koraku su, nakon prikupljanja i sređivanja, podaci upoređivani, suprostavljeni, vrednovani i interpretirani i na kraju su izvedeni zaključci istraživanja.

Rezultati istraživanja

Opšte je poznata činjenica da su ljudi uspješniji i zadovoljniji u radu kada se bave zanimanjima koja su usklađena sa njihovim osobinama, interesima i željama. To nam potvrđuju i

preovlađujuće teorije izbora zanimanja (Holland, 1997). Stoga ne možemo zanemariti ulogu profesionalne orijentacije u životu pojedinca.

Istraživanjem smo dobili sljedeće rezultate:

- ✚ Visok procenat ispitanika (preko 90% pedagoga i 82% odjeljenskih starješina) se izjasnio da u njihovoj školi postoji plan i program profesionalne orijentacije i da se on nalazi u okviru njihovog godišnjeg plana rada (tabela 1.).

Tabela 1: Da li u Vašoj školi postoji plan i program profesionalne orijentacije?

	Frekvencija (F)		Procenat (%)		Ukupno	
	Pedagozi	Odjeljenske starješine	Pedagozi	Odjeljenske starješine	F	%
Da	47	41	94	82	88	88
Ne	3	8	6	16	11	11
Ne znam	-	1	-	2	1	1

- ✚ Ovim planom i programom najčešće su obuhvaćeni učenici III ciklusa osnovne škole sa fondom časova koji se po razredima kreće od 1 do 30, a negdje i više časova (tabela 2.), a više od polovine anketiranih (65% pedagoga i 52% odjeljenskih starješina) smatra da je to dovoljno uz implementaciju aktivnosti profesionalne orijentacije kroz nastavne sadržaje iz drugih predmeta tokom čitave osnovne škole.

Tabela 2: Koliko je časova godišnje planirano za realizaciju programa profesionalne orijentacije?

PED-pedagozi

STA-odjeljske starješine

			U prvom ciklusu	U drugom ciklusu	U trećem ciklusu	
PROCENAT (%) FREKVENCIJA (F)	STA.	PED.	1-15	9	8	14
			15-30	2	3	8
			>30	1	1	4
		STA.	0-15	4	7	21
			15-30	2	5	8
			>30	-	1	2
	PED.	0-15	18	16	28	
		15-30	4	6	16	
		>30	2	2	8	
		STA.	0-15	8	14	42
			15-30	4	10	16
			>30	-	2	4

Ovim nalazima smo potvrdili našu prvu hipotezu - *pretpostavlja se da u osnovnim školama postoje programi profesionalne orijentacije*. Ovi programi se u većini slučajeva nalaze u okviru godišnjih planova i programa rada pedagoga i odjeljskih starješina, a najčešće se realizuju u trećem ciklusu osnovne škole sa fondom časova koji se kreće od 1-30, a u nekim slučajevima i više.

- ✚ Prilikom izrade plana i programa profesionalne orijentacije većina pedagoga (86%) saraduje sa Zavodom za zapošljavanje i roditeljima, dok odjeljske starješine (56%) saraduju sa stručnom službom škole i sa roditeljima učenika.
- ✚ Visok procenat (86% pedagoga i 68% odjeljskih starješina) smatra da je potrebno da postoji tim za profesionalnu orijentaciju na nivou škole (tabela 3.), a većina njih ističe da u okviru tima treba da budu pedagog, psiholog, odjeljske starješine završnog razreda i III ciklusa, predstavnici roditelja, predstavnici Zavoda za zapošljavanje, kao i uprava škole. Postoje i sugestije da u taj tim treba uključiti i predstavnike srednjih škola koji bi imali zadatak upoznavanja učenika sa školama (12%). Takođe, visok procenat pedagoga (78%) smatra da su nastavnici i odjeljske starješine dovoljno zainteresovani i uključeni u proces profesionalne orijentacije učenika u osnovnoj školi i da se on ostvaruje kroz različite aktivnosti, kao što su upoznavanje sa profesijom kroz redovnu nastavu, predstavljanje određenih zanimanja, posjete određenim srednjim školama, gostovanje ljudi iz različitih struka i slično.

Tabela 3. Da li smatrate je potrebno da postoji tim za profesionalnu orijentaciju na nivou škole?

	Frekvencija (F)		Procenat (%)		Ukupno	
	Pedagozi	Odjeljske starješine	Pedagozi	Odjeljske starješine	F	%
Da	43	34	86	68	77	77
Ne	7	16	14	32	23	23
Ukupno	50	50	100	100	100	100

Iz našeg drugog istraživačkog zadatka proizilazi hipoteza : *Pretpostavlja se da se prilikom realizacije programa profesionalne orijentacije ostvaruje potrebna saradnja između školskog pedagoga, nastavnika i odjeljskih starješina*; Ova hipoteza je, shodno dobijenim rezultatima, takođe prihvaćena, jer se većina anketiranih pozitivno izjasnila u odnosu na pitanja kojima smo istraživali ovaj zadatak. Uspješnost ove saradnje je moguće poboljšati kroz postojanje tima za profesionalnu orijentaciju na nivou škole.

✚ Pedagozi prilikom realizacije programa profesionalne orijentacije koriste predavanja, radionice, profesionalno informišu i savjetuju učenike i sl. Odjeljske starješine su na ovo pitanje dali slične odgovore (tabela 4.). Kada je u pitanju informisanost o istraživanjima iz oblasti profesionalne orijentacije, većina njih smatra da su donekle informisani (30% pedagozi, 22% odjeljske starješine) ili da su informisani u potpunosti (34% pedagozi, 30% odjeljske starješine), a znatno manji procenat smatra da nijesu informisani.

Tabela 4. Na koji način realizujete aktivnosti predviđene planom i programom profesionalne orijentacije u osnovnoj školi?

	Frekvencija (F)		Procenat (%)		Ukupno	
	Pedagozi	Odjeljske starješine	Pedagozi	Odjeljske starješine	F	%
Predavanjima na određene teme	17	11	34	22	28	28
Prikazivanjem filmova, emitovanjem radio i TV emisija	12	7	24	14	19	19
Posjetama srednjim školama	24	14	48	28	38	38
Organizovanjem radionica na temu profesionalne orijentacije	25	11	50	22	36	36
Profesionalnim informisanjem učenika	37	21	74	42	58	58
Profesionalnim savjetovanjem učenika	37	17	74	34	54	54
Organizovanjem tribina, prezentacija i slično na temu profesionalne orijentacije	23	6	46	12	29	29
Neki drugi način	10	3	20	6	13	13

✚ Više od 80% anketiranih pedagoga i odjeljenskih starješina primjenjuje individualni oblik saradnje sa učenicima i planira različite aktivnosti, među kojima je najčešće anketiranje učenika (76% pedagozi, 44% odjeljenske starješine), izrada raznog štampanog materijala (76% pedagozi, 58% odjeljenske starješine) i dolazak gostujućih predavača (70% pedagozi, 36% odjeljenske starješine). Najmanji zastupljena aktivnost je mjesec zanimanja (tabela 5.). Kao oblici rada koriste se i različiti vidovi saradnje sa roditeljima, kao što su roditeljski sastanci, savjetovanja, dijeljenje propagandnog materijala, kao i individualni razgovori sa roditeljima.

Tabela 5. Koje aktivnosti planirate u okviru programa profesionalne orijentacije učenika?

	Frekvencija (F)		Procenat (%)		Ukupno	
	Pedagozi	Odjeljenske starješine	Pedagozi	Odjeljenske starješine	F	%
Izložbe (učenički radovi na temu profesionalne orijentacije)	7	8	14	16	15	15
Javni konkursi (likovni, literarni)	8	9	16	18	17	17
„Gostujući” predavači	35	18	70	36	53	53
Anketiranje učenika (o njihovim afinitetima)	38	22	76	44	60	60
Posjete srednjim školama	28	24	56	48	55	52
Štampani materijal – plakati, brošure, leci, časopisi i sl.	38	29	76	58	67	67
Mjesec zanimanja	3	1	6	2	4	4

Hipoteza koja proizilazi iz trećeg istraživačkog zadatka - *pretpostavlja se da se u osnovnim školama program profesionalne orijentacije realizuje kroz veliki broj aktivnosti*, se prihvata, imajući u vidu odgovore koje smo dobili na prethodna pitanja. Najčešće su zastupljeni profesionalno informisanje i savjetovanje učenika, anketiranje učenika i distribucija štampanog materijala među njima.

✚ Najčešći problemi na koje se nailazi prilikom procesa profesionalne orijentacije su: nedovoljno svježih informacija o potrebama tržišta rada (80% pedagoga, 48% odjeljenskih starješina), donekle i neadekvatna saradnja sa institucijama od značaja (24% pedagozi, 28% odjeljenske starješine), kao i nezainteresovanost učenika za ovu oblast (20% pedagozi, 24% odjeljenske starješine). Što se tiče saradnje sa srednjim školama i saradnje između stručne službe škole i odjeljenskih starješina, tu smo dobili ohrabrujuće podatke, jer je jako mali broj anketiranih naveo postojanje problema (tabela 6.).

Tabela 6. Kakvi se problemi javljaju prilikom realizacije programa profesionalne orijentacije?

	Frekvencija (F)		Procenat (%)		Ukupno	
	Pedagozi	Odjeljenske starješine	Pedagozi	Odjeljenske starješine	F	%
Neadekvatna saradnja sa institucijama od značaja	12	14	24	28	26	26
Neadekvatna saradnja sa odjeljenskim starješinama i upravom škole – pedagozi, sa stručnom službom i upravom škole – odjeljenske starješine	3	4	6	8	7	7
Neadekvatna saradnja sa srednjim školama	8	6	16	12	14	14
Nedovoljno svježih informacija o potrebama tržišta rada	40	24	80	48	64	64
Neadekvatna saradnja sa Zavodom za zapošljavanje	10	10	20	20	50	20
Nezainteresovanost učenika za ovu oblast	10	12	20	24	22	22
Nešto drugo	5	-	10	-	5	5

Hipoteza koja proizilazi iz četvrtog istraživačkog zadatka - *pretpostavlja se da prilikom realizacije programa profesionalne orijentacije nailazi na brojne probleme*, se odbija, imajući u vidu odgovore koje smo dobili na prethodna pitanja. Najveći problem predstavlja nedostatak svježih informacija o potrebama tržišta rada, dok je najmanje problema uočeno u domenu saradnje sa kolegama, pedagozima i upravom škole.

Uzimajući u obzir dobijene rezultate možemo zaključiti da se naša glavna hipoteza: *pretpostavlja se da je program profesionalne orijentacije u osnovnoj školi detaljno planiran i da je pedagog glavni nosilac ovih aktivnosti* – prihvata, te da je profesionalna orijentacija u osnovnoj školi prepoznata kao veoma značajna djelatnost, a da školski pedagog najzaslužniji za njenu uspješnu realizaciju.

Zaključna razmatranja

Razmatrajući nalaze do kojih smo došli, možemo zaključiti da u osnovnim školama u Crnoj Gori postoji program profesionalne orijentacije, da je detaljno planiran i da je glavni nosilac aktivnosti ovog procesa školski pedagog. Prilikom njegove realizacije pedagog aktivno saraduje sa odjeljenskim starješinama, ostalim dijelom stručne službe škole i roditeljima, kroz veliki broj aktivnosti kao što su na primjer anketiranje učenika, posjete srednjim školama, dolazak gostujućih predavača i slično.

Profesionalna orijentacija u osnovnoj školi ne treba da bude spoljašnja ili usputna aktivnost u vaspitno-obrazovnom procesu. Ona treba da pomogne prilikom izbora zanimanja i zadovoljavanja životnih potreba pojedinaca. Neophodno je da škole saraduju sa brojnim institucijama kao što su Zavod za zapošljavanje, Centri za informisanje i profesionalno savjetovanje, stručne službe srednjih škola i slične institucije, i da u saradnji sa njima i porodicom rade na ovom osjetljivom i značajnom pitanju.

Posljednjih godina proces industrijalizacije i urbanizacije, razvoj nauke i tehnike doveo je do pojave novih privrednih grana i novih, do sada nepoznatih, zanimanja i škola. Sve ovo je učenicima otežalo pravilan izbor. Stoga, mišljenja smo da uloga škole u ovom procesu treba da bude veća, treba je jasnije definisati i povezati sa ostalim faktorima koji utiču na donošenje pravilne i realne odluke (Krulanović, 2011).

Školski pedagog na neki način objedinjuje aktivnosti svih činilaca koji učestvuju u vaspitanju i obrazovanju, te samim tim i procesa profesionalne orijentacije. Neophodno je da školski pedagog prilikom planiranja i programiranja ovih programa vodi računa o povezivanju i koordiniranju različitih aktivnosti, s obzirom na različite činioce koji djeluju u tom procesu (roditelji, škola, stručne službe, sam učenik i slično).

Uspješnoj realizaciji i „osavremenjavanju” procesa profesionalne orijentacije bi doprinijelo i postojanje timova za profesionalnu orijentaciju u školama. Došli smo do podataka da bi postojanje tih timova bilo opravdano, sa jasno utvđenim planom i programom za njihovo funkcionisanje u skladu sa važećim zakonskim dokumentima. Rad timova je potrebno povezati sa institucijama koje mogu koristiti u ovom procesu, zatim uspostaviti čvrstu saradnju sa roditeljima, koji su partneri, direktno učestvuju i zainteresovani su za izbor budućeg zanimanja njihovog djeteta i njegov dalji profesionalni razvoj.

Naše preporuke u domenu aktivnosti koje bi tim za profesionalnu orijentaciju trebalo da ostvari bi bile sljedeće:

- uočavanje, praćenje i evidentiranje psihofizičkih sposobnosti i interesovanja učenika;
- profesionalno informisanje;
- profesionalno savjetovanje;
- sprovođenje anketa o izboru zanimanja;
- formiranje dosijea učenika (praćenje napredovanja, dokumentacija o učenicima);
- praćenje, podsticanje i usmjeravanje profesionalnog razvoja posebnih kategorija učenika (obdarenih i onih sa nedostacima);
- prikupljanje podataka o srednjim školama i fakultetima;
- prikupljanje podataka o zanimanjima, potrebama na tržištu rada, o mogućnostima stručnog osposobljavanja;
- organizovanje radionica na temu profesionalne orijentacije;
- predavanja i razgovori sa učenicima i roditeljima, grupni i individualni;
- predstavljanje određenih škola, fakulteta (prezentacije);
- posjete radnim organizacijama i preduzećima, povezivanje sa poslodavcima;
- aktivna saradnja sa Zavodom za zapošljavanje i drugim institucijama od značaja;
- organizovanje izložbi, panoa, mjeseca, kutka profesionalne orijentacije;
- pripremanje i distribucija štampanog materijala (plakati, poster, flajeri, leci, brošure, članci i slično) kao vid profesionalnog informisanja;
- praćenje primljenih ili odbijenih učenika u njihovom daljem školovanju;
- uključivanje roditelja, nastavnika, stručnih lica, lokalne zajednice;
- animiranje što većeg broja učenika i isticanje važnosti pravilnog izbora budućeg zanimanja.

Da bi ovaj tim funkcionisao potrebno je i obezbijediti mnoge uslove, kao što su prostor, organizovanje neophodne obuke za stručni kadar i nastavnike iz ove oblasti, vrijeme za rad, kao i odgovarajuću opremu koja bi omogućila kvalitetan rad.

Porodica, uzimajući u obzir njene primarne osobine kao što su zaposlenost jednog ili oba roditelja, kulturno-obrazovni nivo roditelja, zanimanje roditelja, materijalni status, utiče na profesionalni razvoj djece najčešće kroz lične primjere, igru, poučavanje, pohvale, nagrade, kazne i slično (Cohen, 1965), davanjem savjeta prilikom izbora odgovarajućih škola ili fakulteta, upoznavanjem sa različitim zanimanjima, praćenjem profesionalnog razvoja, sklonosti, interesovanja i sposobnosti djece. Međutim, veliki broj porodica nije osposobljen za ove funkcije,

pogotovu za davanje savjeta prilikom izbora konkretnog zanimanja, o čemu govore eksperimentalni i dokazi u praksi (Novaković, 1979). Zbog toga, u sistem profesionalne orijentacije treba uvrstiti i organizovane oblike osposobljavanja roditelja za tu ulogu, posebno u tom smjeru da roditelji kod djece formiraju aktivni stav u procesu izbora zanimanja i profesionalnog razvoja uopšte. Rad sa mladom populacijom treba sistematski provući kroz sve nivoje obrazovanja, osnovno, srednje, i visoko, jer je to jedini način da se buduće generacije motivišu da razmišljaju o poslovnoj budućnosti, koja zavisi prvenstveno od njihove inicijative. Na taj način ćemo uspjeti da smanjimo broj ljudi koji su „zalutali u profesiju” ili se školuju da budu „nezaposleni”.

Profesionalna orijentacija je usmjerena na proces više nego na akt izbora, na postepeno razumijevanje prirode karijere od strane pojedinca i sticanje eksplorativnog iskustva u vezi sa zanimanjima na osnovu čega pojedinac može bolje da upozna sebe i realnije planira svoj profesionalni razvoj, koji bi bio u skladu sa njegovim aspiracijama i pojmom o sebi (Brančić, 1986). Ona podrazumijeva pomoć pojedincu da postigne zadovoljavajući profesionalni identitet koji mu omogućuje da svoje bavljenje zanimanjem povezuje sa prihvatljivim načinom života

Postoje brojna pitanja koja je potrebno detaljnije razmotriti i proučavati, te na taj način proces profesionalne orijentacije u osnovnim i srednjim školama učiniti znatno efikasnijim, „životnijim” i temeljnijim. Potrebe tržišta rada i zapošljavanja bi trebalo uskladiti sa upisnom politikom, izborom srednjih škola od strane mladih, te kasnije i izborom visokoškolskih ustanova. Neka od tih pitanja bi se zasnivala na sljedećem:

- ✚ Čini se da je realizacija programa profesionalne orijentacije u osnovnoj školi na zadovoljavajućem nivou. Mada, uzimajući u obzir dobijene rezultate, stiče se utisak da škola obavlja samo jedan dio djelatnosti profesionalne orijentacije, kroz profesionalno informisanje i profesionalno savjetovanje učenika. Nijesmo uočili druge bitne segmente profesionalne orijentacije. Nema karijernog vođenja mladih, realna slika o tržištu rada im se ne predstavlja na pravi način, niti postoji kontinuitet procesa profesionalne orijentacije u osnovnoj i srednjoj školi.
- ✚ Znatan broj odjeljenskih starješina u osnovnim školama smatra da u njihovim školama nema programa profesionalne orijentacije ili ne znaju da li postoji. To svakako ne može da bude prihvatljiv stav, budući da su nastavnici, naročito odjeljenske starješine jedan od značajnijih faktora koji utiču na uspješnu realizaciju ovog procesa.

- ✚ Moramo se zapitati i zbog čega u Crnoj Gori i dalje postoji potreba za radnicima na poslovima ugostiteljstva, građevine i slično i nerijetko te poslove obavljaju strani državljani. Sa druge strane neki obrazovni profii su toliko prezasićeni da diplomci ni ne očekuju da će poslije završene škole raditi u struci.
- ✚ Zanimljivo je i to da se u prvi razred gimnazije, medicinske i ekonomske škole svake godine traži mjesto više, dok neki drugi profili ostaju nepopunjeni, što nedvosmisleno govori da sa završetkom tih srednjih škola dobijamo veliki broj nepotrebnog kadra. Nekako se tu samo po sebi nameće pitanje koliki je tu učinak profesionalne orijentacije, zbog čega se javlja toliko broj zainteresovanih, da li su oni svi zaista sposobni, zainteresovani i motivisani za svoj izbor, te kakva je budućnost tih mladih ljudi.

Nije rijetka pojava da naš obrazovni sistem ne školuje kadar koji je potreban privredi i cjelokupnoj društvenoj zajednici, tako da je konstantan nedostatak pojedinih zanimanja (trenutno u Crnoj Gori postoji evidentan deficit kadra sa srednjom školom – zanati, kao i određenih visokoškolskih kadrova), a suficit drugih (veliki broj fakultetski obrazovanih ljudi je bez posla). Prilagođavanje novim trendovima, u kontekstu našeg društva, treba da predstavlja i reformu regulatornih okvira, bolju saradnju učesnika procesa, unapređenje postojećih praksi i neophodnost kreiranja i razvijanja novih strategija profesionalne orijentacije.

Na kraju želimo istaći da ukoliko želimo da doprinesemo stvaranju povoljnih uslova za obrazovanje, rad i zapošljavanje mladih ljudi koji će uspjeti, napredovati i pronaći svoje mesto u današnjem svijetu ubrzanog razvoja nauke, tehnike, nestajanja određenih i rađanja novih, do sada nepoznatih zanimanja, moramo proces profesionalne orijentacije učiniti aktuelnim, pristupati mu temeljnije i povezati ga sa ukupnim vaspitno-obrazovnim sistemom.

Literatura:

- ✚ Brančić, B. (1965). *Izbor zanimanja*. Beograd: Naučna knjiga.
- ✚ Brančić, B. (1986). *Psihološke teorije izbora zanimanja*. Beograd: Naučna Knjiga.

- # Dorđević J. i Potkonjak, N. (1990). *Pedagogija*. Beograd: Naučna knjiga.
- # Cohen, E. (1965). Parential Factors in Educational Mobility. *Sociology of Education*, 38 (5), 404–425.
- # Đurić, T. (1996). *Profesionalna orijentacija darovitih*. Beograd: Klub darovite dece i omladine Srbije.
- # Ferreira, J.A., Santos, E, Fonseca, A. and Haose, R. (2007). Early predictors of career development: A 10-year follow up study. *Journal of Vocational Behavior*, 70, 61–77.
- # Hirschi, A., Niles, S. and Akos, P. (2011). Engagement in adolescent career perception: Social Support, personality and the development of choice decidedness and congruence. *Journal of Adolescence*, 34, 173–182.
- # Hoekstra, H., A. (2011). A career rols model of career development. *Journal of Vocational Behavior*, 78, 159–173.
- # Jakelić, F. (1983). *Odgoj u obitelji i izbor zanimanja*. Zagreb: Školska knjiga.
- # Joubert, J.C. (1980). Vocational orientation in the secondary school with special referemce to vocational orientation content and form. *Nuwe Reeks*, 159, 11–20;
- # Jurić, V. (2004). *Metodika rada školskog pedagoga*. Zagreb: Školska knjiga.
- # Krulanović, M. (2011). Različiti oblici profesionalne orijentacije srednjoškolaca. *Vaspitanje i obrazovanje 4* ,183–197.
- # Lucas, B., Spencer, E. and Claxton, G. (2012). *How to teach vocational education: A theory of vocational pedagogy*. London: City & Guilds Centre for Skills Development.
- # Makarovič, J. (1966). *Prva pretpostavka profesionalne orijentacije – poznavanje djeteta*, u priručniku: *Profesionalna orijentacija u osnovnoj školi*. Beograd: Jugoslovenski zavod za proučavanje školskih i prosvetnih pitanja .
- # Milić, R. (1996). *Profesionalna orijentacija u srednjoj školi – I knjiga (Aktivnost odeljenskog starešine na profesionalnoj orijentaciji učenika srednje škole)*. Despotovac: Biblioteka – Resavska škola.
- # Nazimov, I. N. (1974). *Profesionalna orijentacija i izbor zanimanja u socijalističkom društvu*. Beograd: Beogradski izdavačko-grafički zavod.
- # Novaković, M. (1979). *Izbor zanimanja*. Sisak: Udružena samoupravna interesna zajednica za zapošljavanje.
- # *Pedagoški leksikon* (1996). Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

- ✚ Perdix, S., Stanffer, S., Masdonah, J., Koorosh, M. and Rossier, J. (2012). Effectiveness of career counseling: A one-year follow-up. *Journal of Vocational Behavior*, 80, 565–578.
- ✚ Polović, Đ. (1996). *Profesionalna orijentacija, obrazovanje i zapošljavanje*. Podgorica: Zavod za zapošljavanje Crne Gore.
- ✚ Rot, N. (1990). *Opšta psihologija*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- ✚ Rot, N. (1994). *Osnovi socijalne psihologije*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- ✚ Spasenović, V. (2008). *Vršnjački odnosi i školski uspeh*. Beograd: Institut za pedagoška istraživanja.
- ✚ Studija (2003). *Tržište rada i zapošljavanje*. Podgorica: Zavod za zapošljavanje Crne Gore.
- ✚ Tarbuk, D. (1978). Izbor zanimanja i šta ga određuje. U: Jelavić, F i dr. (ur.). *Osnove profesionalne orijentacije u početnom stupnju srednjeg usmjerenog obrazovanja*, Zagreb: Republička SIZ za zapošljavanje.
- ✚ Trnavac, N. (1996). *Pedagog u školi*. Beograd: Učiteljski fakultet.
- ✚ Trnavac, N. i Đorđević J. (2007). *Pedagogija*. Beograd: Naučna knjiga komerc.
- ✚ Vasić, Ž. (1955). *Izbor poziva*. Beograd: Mala školska biblioteka.